

Vägledning för utveckling av biosfärområden och MAB- programmet i Sverige



Svenska MAB-kommittén 2005

Denna vägledning är baserad på en rapport skriven av fyra av MAB-kommitténs ledamöter - Maria Daléus, Olof Olsson, Maria Thorell, och Per Wallsten.

Textbearbetning: Per Olsson, Svenska MAB-kommittén och Fredrik Moberg, Albaeco

Layout: Fredrik Moberg, Albaeco

Foto på framsidan: Mikael Krekula, Karin Magntorn

Innehåll

1. Bakgrund	4
1.1. Man and the Biosphere (MAB) Programme	4
1.2. Biosfärområden	5
2. MAB-programmet och biosfärområden i Sverige	6
2.1 Historik i Sverige	6
2.2 Processen från intresse till biosfärområde	7
2.3 Urvalskriterier	8



Foto: Jakob Lundberg

1. Bakgrund

Biosfärområden är modellområden där naturen kan bevaras samtidigt som social och ekonomisk utveckling gynnas. I dessa områden kan man testa ny kunskap och metoder för hållbar utveckling. De är en del av UNESCO:s "Man and the Biosphere"(MAB) program som arbetar globalt för att förbättra relationen mellan människor och miljö.

1.1. Man and the Biosphere (MAB) programme

MAB-programmet, som är en del av FN-organet UNESCO:s verksamhet, har sedan starten 1973

Box 1:
Biosfären är den del av jorden där människan och andra organismer kan leva.

Ekosystemansatsen går ut på att finna en balans mellan bevarande och nyttjande för att bevara ekosystemens långsiktiga kapacitet att producera varor och tjänster till människan

verkat för att bevara biologisk mångfald och samtidigt gynna social och ekonomisk utveckling med lokal förankring.

Syftet är att uppnå ett långsiktigt hållbart brukande och bevarande av biosfärens resurser, och att förbättra

relationen mellan människa och natur, från lokal till global nivå.

MAB-programmet är på så sätt kopplat till både Agenda 21 och Konventionen för biologisk mångfald och arbetar utifrån en s k ekosystemansats (Box 1). Verksamheten sker i samverkan med forskare inom natur-, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen, samt lokala aktörer och myndigheter.

MAB-programmet vill uppmuntra tvärvetenskaplig forskning, goda lokala exempel samt utbildning i uthållig kultur- och naturresursförvaltning. MAB-programmet bidrar därför inte

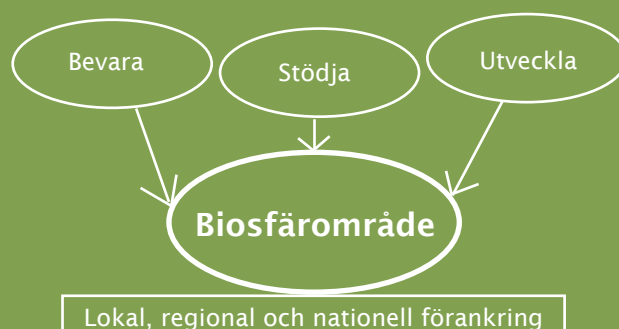
bara till en bättre förståelse för miljön utan bidrar också till en större samverkan mellan vetenskap, lokal kunskap samt regional och lokal förvaltning.

Box 2: Biosfärområdenas tre huvudfunktioner

Bevara:
Bidra till att bevara landskap, ekosystem, arter och genetisk mångfald

Utveckla:
Främja ekonomisk utveckling och en samhällsutveckling som är ekologiskt och socialt hållbar

Stödja:
Underlätta demonstrationsprojekt, utbildning, praktik, forskning och miljöövervakning



1.2. Biosfärområden

Biosfärområden (*Biosphere Reserves*) är det centrala verktyget i MAB-programmets verksamhet. De är internationellt erkända av FN-organet UNESCO. Idag finns det 459 biosfärområden i 97 länder i alla världsdelar. Områdena är representativa landskapsavsnitt av ekosystem och kan omfatta både land- och vattenmiljöer. De kännetecknas av en multifunktionalitet, d.v.s. att flera olika syften



samverkar och förstärker varandra.

Biosfärområden ska gynna social och ekonomisk utveckling, vara arenor för forskning och undervisning samt värna biologisk mångfald (se box 2). De skall tjäna som modellområden, dit resurser och forskning riktas. Syftet är att ta fram

"Att bli ett biosfärområde innebär egentligen inte några nya restriktioner utan bygger på befintliga regelverk"

ny kunskap och utveckla förvaltningen i samverkan med lokala aktörer och intressenter, inte minst med de som bor och verkar i området.

Tillsammans bildar alla biosfärområden ett världsomspännande nätverk – *The World Network of Biosphere Reserves*. De internationellt överenskomna mål, principer och regler som styr biosfärområden och nätverket fastställdes 1995 i *The Seville Strategy for Biosphere Reserves* samt *The Statutory Framework of the World Network of Biosphere Reserves*. Medlemskapet i *The World Network of Biosphere Reserves* ger goda möjligheter till samarbete, att få inspiration samt utbyta goda idéer och prövade fall.

1.2.1 Zonering

Biosfärområden ska delas upp i tre olika zoner: kärnområde, buffertzon och utvecklingsområde. Det är en form av fysisk planering som ska vara förankrad hos alla berörda och ett sätt att omsätta naturvårdsbiologiska principer i praktiken. Zoneringen är också ett sätt att rikta ekonomiska

incitament och aktiviteter till olika zoner.

Kärnområden ska vara skyddade enligt lag (t.ex. naturreservat, nationalpark eller Natura 2000). De syftar till att bevara natur- och friluftsvärden.

Buffertzoner ska omgärda eller sammanbinda kärnområden och i dessa områden får det förekomma aktiviteter och resursutnyttjande som är förenliga med skyddet i kärnområdena. Restriktioner i buffertzoner ska bygga på frivilliga överenskommelser på lokal nivå och kan omfatta ekonomiska styrmedel/ersättningar. Ett biosfärområde har vanligtvis flera kärnområden och buffertzoner.

Utvecklingsområdet utgör biosfärområdets yttre zon och där prioriteras lokalt förankrat och långsiktigt uthålligt utvecklingsarbete. Den fysiska planeringen i form av zonering har på det sättet betydelse för den ekologiska, ekonomiska och sociala utvecklingen i regionen.

1.2.2 Koordination

Biosfärområden ska ha minst en koordinator för verksamheten i området. Koordinators överordnade uppgift är att verka för att biosfärområdets utformning och verksamhet är i linje med *The Seville Strategy for Biosphere Reserves* samt *The Statutory Framework of the World Network of Biosphere Reserves*. Koordinatoren bör ha ett gemensamt och gränsöverskridande uppdrag från biosfärområdets olika intressenter, t ex kommun, länsstyrelse, markägare, näringsidkare, intresseföreningar m.m. Dessa intressenter bör representeras i en eller flera samrådsgrupper.

Box 3:

Zonering av biosfärområden



Ett biosfärområde ska delas upp i tre olika sorters zoner: kärnområde, buffertzon och utvecklingsområde. Ett biosfärområde har vanligtvis flera kärnområden och buffertzoner.



2. MAB-programmet och biosfärområden i Sverige

Torneträsk blev 1986 Sveriges första biosfärområde och under 2005 utnämndes även Kristianstads Vattenrike till biosfärområde. Nedre Dalälven och Kinnekulle/Vänerskärsgården har inlett förstudier. De senaste åren har intresset för biosfärområden växt och det finns idag goda möjligheter att bilda fler svenska biosfärområden.

2.1 Historik

Den svenska regeringen anslöt sig till MAB-programmet 1986, samtidigt som Torneträskområdet utnämndes till biosfärområde av UNESCO. Valet av detta område byggde främst på den mycket erkända naturvetenskapliga forskning som sedan länge bedrivits vid Abiskos

forskningsstation. Detta speglade MAB-konceptets dåvarande inriktning mot naturvetenskaplig forskning.

Vid årsskiftet 1999/2000 bildades en särskild MAB-kommitté vid Vetenskapsrådet. Gruppen består av representanter från forskarsamhället, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet m.fl.

I juni 2005 utnämndes Kristianstads Vattenrike till biosfärområde av UNESCO i Paris.

De senaste åren har intresset för biosfärområden växt och det finns idag goda möjligheter att bilda

"Biosfärområden skall gynna social och ekonomisk utveckling med lokal förankring"

fler svenska biosfärområden. Svenska MAB-programmet får allt oftare förfrågningar om att presentera biosfärområdeskonceptet för kommuner och andra aktörer i det svenska naturvårdsarbetet. Flera områden har uttryckt intresse för att bilda biosfärområde, t.ex. har Nedre Dalälven och Kinnekulle/Vänerskärsgården inlett förstudier.

Genom det mycket ambitiösa arbetet som lagts ned i Kristianstads Vattenrike har Sverige fått en modell för andra biosfärområdeskandidater. De forskningsmedel som MAB-kommittén har delat ut har, förutom vetenskapliga publikationer och ny kunskap, resulterat i att det finns ett nätverk av forskare som är bekanta med konceptet och är intresserade av att utveckla det i Sverige.

Box4:

Svenska MAB-programmets huvudsakliga arbetsområden

1. Biosfärområden - ett komplement

Verka för att biosfärområden inrättas enligt gällande internationella principer. Biosfärområden skall ses som ett komplement till kultur- och naturreservat, nationalparker och andra utpekanden av områden med höga natur- och kulturvärden.

2. Forskning, utveckling och lokal kunskap

Verka för en förstärkning av forskning och utveckling i enlighet med MAB:s principer samt att denna kunskap samverkar med lokal och erfarenhetsbaserad kunskap.

3. Katalysator för hållbar utveckling

Stärka biosfärområdenas roll som modellområden för hållbar utveckling. Testa ny kunskap och utveckla principer för att både bruka och bevara. Brukar- och gräsrotsperspektivet ska beaktas och MAB-kommittén ska fungera som ett service- och kontaktorgan för lokala och regionala initiativ.

2.2. Processen - från intresse till biosfärområde

Utvecklingen av biosfärområden i Sverige ska styras av lokala aktörer i regional samverkan. Tankar om ett områdes möjlighet att bli biosfärområde kan väckas på olika nivåer, och av personer med olika bakgrund och intressen. Huvudsaken är att initiativet till att inleda processen mot att bilda ett biosfärområde kommer från lokala aktörer.

"Utvecklingen av biosfärområden i Sverige ska styras av lokala processer i regional samverkan"

I box 5 illustreras hur processen kan se ut från att intresse för konceptet uppstår i ett område till det blir erkänt som biosfärområde. Under processen kan MAB-kommitténs stöd, vägledning och närvaro öka i området liksom den nationella finansieringen.

2.2.1. Från intresse till ansökan – tre steg

Det har visat sig att där det finns intresse för att bli ett biosfärområde finns det ofta redan projekt och verksamhet – en kontext – som passar ihop med biosfärområdeskonceptet. Det kan till exempel vara ett *Life for Nature*-projekt, ett *Leader*-projekt, ett ekomuseum eller lokala föreningar med verksamhet inriktad på hållbar utveckling. Utgångsläget för de olika områdena kan på så sätt vara väldigt olika och det går därför inte att säga hur lång tid de tre första stegen tar innan en ansökan kan lämnas in. UNESCO understryker vikten av att



biosfärområdet är väl förankrat och att ansökan är väl genomarbetad innan den skickas in. Man bör räkna med att det tar flera år från intresse till färdig ansökan.

Svenska MAB-kommittén rekommenderar att intressenten gör en förstudie och startar projekt enligt biosfärområdeskonceptet. Om kommittén sedan anser att det finns möjlighet för området att bli internationellt erkänt som biosfärområde kvalificerar sig området till att bli biosfärkandidat. Som biosfärkandidat får området särskilt stöd och vägledning från svenska MAB-kommittén och dess nationella koordinators.

2.2.2. Stöd och vägledning

Syftet med att vara en biosfärkandidat är att få klart en ansökan med goda chanser att bli bifallen av UNESCO. Ansökan inlämnas av regeringen. Möjligheterna till statlig finansiering ökar ytterligare när ett område blivit erkänt som biosfärområde. Ett viktigt stöd i arbetet med biosfärområden är MAB-kommitténs nationella koordinators.

Box 5:

Att bilda ett biosfärområde – de fyra stegen





Foto: Per Olsson

2.3. Urvalskriterier

För att ett område ska ha möjlighet att bli ett biosfärområde finns det vissa grundläggande kriterier som bör vara uppfyllda. Utgångspunkten för detta avsnitt är Artikel 3 (Funktioner) och Artikel 4 (Kriterier) i *“Statutory Framework for the World Network of Biosphere Reserves”* som här omarbetats för svenska förhållanden.



Foto: Jakob Lundberg

- (ii) många skyddade och/eller skyddsvärda områden (t.ex. nationalpark, naturreservat, biotopskydd, naturvårdsavtal, planerade naturreservat, nyckelbiotoper och objekt utpekade i naturvärdesinventeringar) och
- (iii) förekomst och stora ytor av riksintresseområden för naturvård och friluftsliv samt riksintresseområden enligt 4 kap. i Miljöbalken.

När det gäller de sociala och kulturella aspekterna i biosfärområdet är dessa inte lika lätta att kvantifiera eller mäta. För att ett biosfärområde ska vara lokalt förankrat och kunna utveckla och nyttja de sociala och kulturella förutsättningarna i området, bör det finnas ett betydande sociokulturellt kapital. Det innefattar faktorer som föreningsliv, lokal identitet, förvaltad kulturarv, företagsamhet och demokrati. Det sociokulturella kapitalet påverkas av i vilken

2.3.1. Mångfald

Biosfärområden bör vara områden med hög biologisk mångfald som speglar olika miljöer i Sverige för både människor och natur. Enligt *“Statutory Framework for the World Network of Biosphere Reserves”* bör biosfärområden innehålla en mosaik av olika ekosystem och visa en skala av mänsklig påverkan, som speglar övergången från glesbygd till urbana miljöer, antingen tillsammans eller var för sig.

De övergripande biogeografiska regionerna i landet bör vara representerade, t.ex. skogs- och odlingslandskap, fjällen, sjöar och havsmiljöer. Områdena ska ha stor betydelse för bevarandet av biologisk mångfald. Goda indikatorer på att ett område är lämpligt som biosfärområde är:

- (i) förekomst av internationellt utpekade områden (t.ex. Ramsarområde, Världsarvsområde, Natura 2000-område),

Box 6:

Urvalskriterier för svenska Biosfärområden

Mångfald

Biosfärområden bör hysa hög biologisk mångfald och spegla olika miljöer i Sverige för både människor och natur.

Lokalt engagemang

Området ska kunna drivas lokalt med lokal förankring i t.ex. föreningsliv och näringsliv.

Kunskap och erfarenhet

Förekomst av lokal eller traditionell kunskap och förvaltningsformer som är kopplade till nyttjande av biologisk mångfald.

Storlek

Ett biosfärområde ska vara så stort att de tre huvudfunktionerna kan uppfyllas, d.v.s. bevara, utveckla, och stödja.

Antal

Om fler lämpliga kandidater kan få fram de resurser som krävs kan antalet biosfärområden i Sverige utökas.



Foto: Piteå kommuns bildarkiv

grad som medborgarna i ett tänkt biosfärområde har möjlighet att påverka, delta i och nyttja det som ett biosfärområde kan erbjuda, oavsett ålder, kön, etnisk bakgrund och socioekonomisk situation.

Ett annat viktigt kriterium är förekomsten av lokal eller traditionell kunskap och

att nå en representativt urval som kan åskådliggöra MAB konceptet i sin helhet. Med nuvarande situation kan antalet biosfärområden utökas

"Biosfärområden bör innehålla en mosaik av olika ekosystem"

om fler goda kandidater kan få fram de resurser som krävs. Om det finns intresse för att bilda ett biosfärområde nära ett redan befintligt eller planerat biosfärområde bör samarbete mellan områdena uppmuntras.

2.3.3. Storlek

Enligt artikel 4 i *The Statutory Framework of the World Network of Biosphere Reserves* ska ett biosfärområde "vara så stort att ett biosfärområdes tre funktioner kan uppfyllas", d.v.s. bevara, utveckla, och stödja. Mellan åren 2000-2003 erkändes 28 biosfärområden i Europa¹ och Kanada². För 23 av dessa finns storleken angiven på MAB:s internationella hemsida (www.unesco.org)³. Medelvärde för totalytan på dessa områden är 176 000 ha (Tabell 1).

Storleken varierar dock mycket, flera av biosfärområdena är under 50 000 ha. Två av de minsta biosfärområdena, Municelos och Somiedo, hör till en grupp spanska biosfärområden som tillsammans ska bilda ett stort biosfärområde, Gran



Fördelning av biosfärsområden i Europa. Sammanlagt finns det 231 biosfärsområden i 31 länder.

förvaltningsformer som är kopplade till nyttjande av biologisk mångfald. Exempelvis gäller detta hävd av kulturmarker som gynnar natur- och kulturvärden. Sådan verksamhet ska utvecklas och stärkas inom ett biosfärområde.

2.3.2. Antal

Hur många biosfärområden som bör finnas i Sverige beror till viss del på hur mycket resurser som finns nationellt och hur många funktioner av konceptet som ryms inom varje biosfärområde. Ju fler dimensioner av konceptet som ryms inom ett område desto färre biosfärområden behövs det för

**Tabell 1:
Storlek på några biosfärområden**

Torneträsk	96 500 ha
Elbe, Tyskland	374 432 ha
Glacier Bay, Canada	1 515 015 ha
Las Yungas, Argentina	1 328 720 ha
Sumaco, Ecuador	931 215 ha
Jeju, Korea	83 094 ha

Medelvärde på områden som godkänkts 2002-2003	176 000 ha
---	------------

¹ Ryssland ej medräknat.

² Kanada är kulturellt och biogeografiskt jämförbart med Sverige.

³ Data insamlad på www.unesco.org 23 november 2004.



Cantabrica Biosphere Reserve.

Det tyska MAB-programmet har tagit fram nationella kriterier för hur biosfärområden ska utformas. De ska som regel inte vara mindre än 30 000 ha och inte större än 150 000 ha. Om ett

"Lokal eller traditionell kunskap är viktiga kriterier för ett biosfärområde"

biosfärområde spannar över nationsgränser kan det vara större om de administrativa resurserna är tillräckliga.

Det franska MAB-programmet förespråkar inte, som tyska MAB-programmet, ett intervall. De pekar istället på trenden att de biosfärområden som erkänts på senare tid är större än de tidigare biosfärområdena. I Frankrike är det minsta biosfärområdet (Camargue) 13 100 ha och det största (Cevennerna) 323 000 ha.

Svenska MAB-kommittén ger inte några generella riktlinjer utan anser istället att storleken måste anpassas till det aktuella området. I glest

befolkade områden bör biosfärområden normalt täcka större yta än i tätbefolkade områden. Torneträsk Biosfärområde är 96 500 ha och Kristianstads Vattenrike är 104 375 ha.

2.3.4. Zonering

Till kärnområden räknas främst naturreservat, naturvårdsområden, och Natura 2000-områden. Till buffertzoner räknas t ex Ramsarområden som inte är naturreservat, riksintresseområde för naturvård och strandskyddsområden. Övrig mark klassas som utvecklingsområde.

Det är viktigt att påpeka att zoneringen ska ses som ett flexibelt instrument som kan anpassas när förutsättningarna förändras. Kristianstads Vattenrikes zonering är det första exemplet på hur zoneringsmodellen kan användas i Sverige.

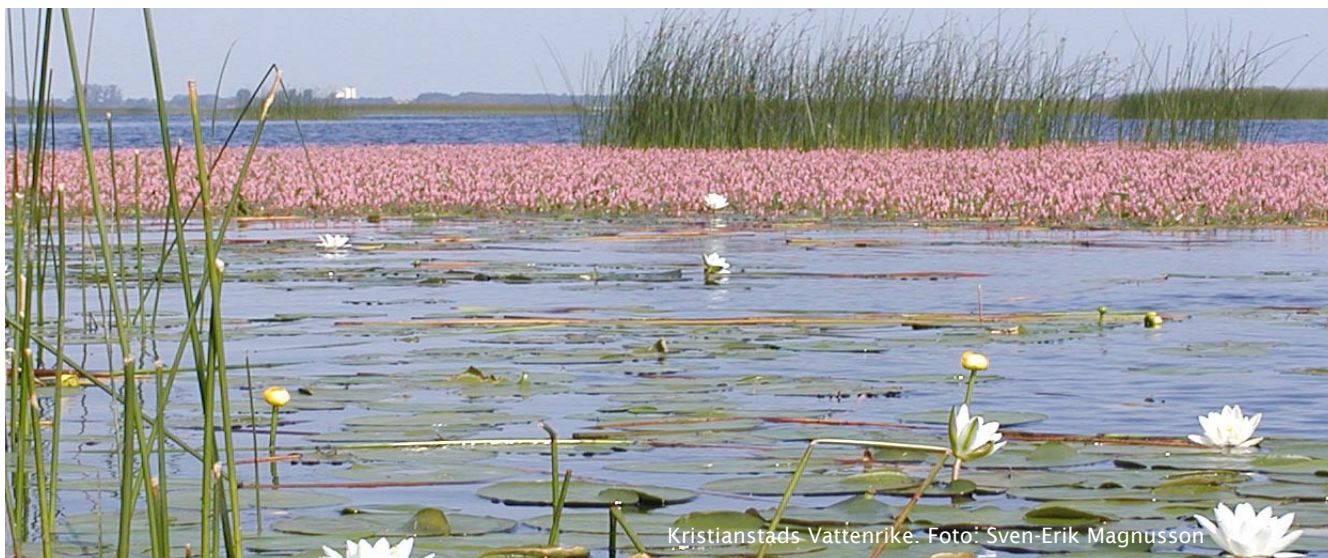
Av de 28 biosfärområden som erkändes under 2000-2003 i Europa och Kanada (Ryssland ej medräknat) har zonernas proportion kunnat beräknas. Drygt hälften av biosfärområdenas yta utgörs av utvecklingsområden, i medel 55%, medan

Tabell 2:

Fördelning (%) mellan kärnområde, buffertzon och utvecklingsområde i biosfärområden erkända av UNESCO under 2000-2003.

(Förslaget till Biosfärområde Kristianstads Vattenrike och nationella kriterier för tyska biosfärområden redovisas också)

	Kärnområde	Buffertzon	Utvecklingsområde
Medelvärde	14	31	55
Max	56	77	97
Min	0,9	1,3	3,3
Kristianstads Vattenrike	6	23	71
Tyska kriterier	>2	>9	>49



Kristianstads Vattenrike. Foto: Sven-Erik Magnusson

De biosfärområden som utnämndes under perioden 2000-2003 hade en medelareal på 176 000 ha. Svenska MAB-kommittén ger dock inte några generella riktlinjer utan anser att storleken måste anpassas till det aktuella områdets förutsättningar.

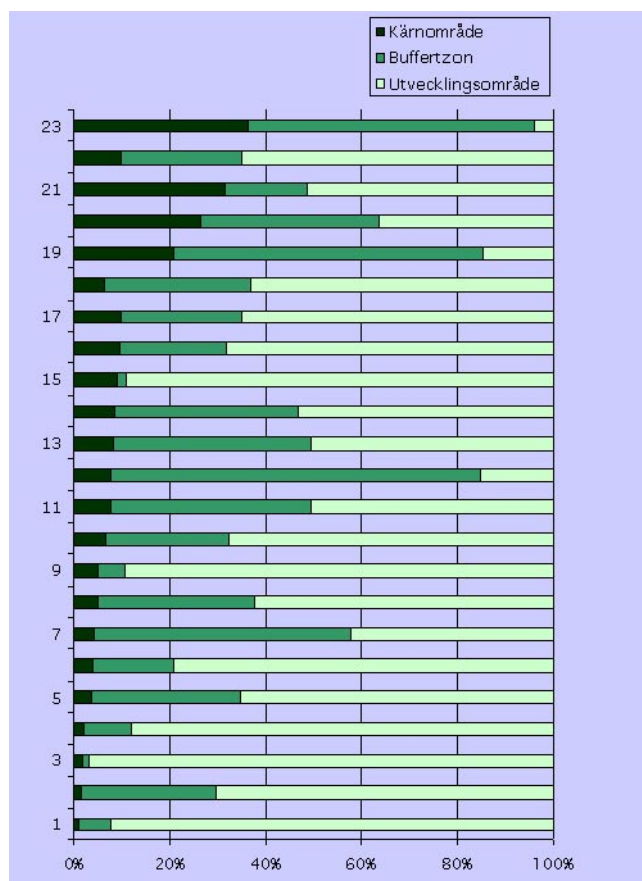
buffertzoner och kärnområden tillsammans i medel utgör 45% (tabell 2). Fördelningen varierar kraftigt, (figur 1).

Som framgår av figur 1, finns det en stor variation när det gäller hur mycket av respektive zon som finns i olika biosfärområden. Därför ger inte svenska MAB-kommittén några generella riktlinjer utan anser att zoneringen måste anpassas till det aktuella området.

"Det finns goda möjligheter att bilda fler svenska biosfärområden"



Foto: Jakob Lundberg



Figur 1. Fördelning av kärnområde, buffertzon och utvecklingsområde i de 23 europeiska och kanadensiska biosfärområden som utnämndes mellan 2000-2003 (ryska biosfärområden undantagna).



Kontakt och ytterligare information:

UNESCOS internationella sida om MAB:
<http://www.unesco.org/mab/>

Svenska MAB-kommittén:
<http://www2.unesco.org/mab/mab-cont/country.asp?code=SWE>

Per Olsson, Nationell MAB-koordinator
Tel: 073-644 09 04, e-post: per@ctm.su.se



